

Medyada Yozlaşma: Bilgi ve Bilincin İstismarı

Umur Talu

Şimdi aslında anlatacağım bir ceket hikayesi. Gözünüzün önünde yaptığım bir şeyi size kaç yoldan farklı anlatabilirim. Gözünüzün önünde ceketimi çıkardım ama ışıktan ötürü terlediğimi söyledim. Başka bir nedenle de olabilir ve bunları da söyleyebilirdim. Sıkıldığım için diyebilirdim; cebi dolu olduğu için diyebilirdim; çirkin, yakışmıyor diyebilirdim. Yani gözünüzün önünde yaptığım bir olayı bin türlü anlatabilirdim.

Bir de gözünüzün önünde olmadığını düşünün. Ertesi gün bir gazetede pantolonunu çıkardı diye bir haberi bile görebilme ihtimalimizi düşünün.

Bir hikayeyi anlatmaya çalışacağım. Belki çoğunuzun da bildiği şeyler bunlar. Çuvaldızı kendimize batıracağım. İçerden bir eleştiri ve özeleştiri çabasına gireceğim. Biraz önce sayın hocamın kısmen teselli bulunduğu gibi ama bir teselli olarak değil, umutsuzluğumu arttıran bir neden olarak batıda da bahsedeceğim şeylerin bazı küçük örneklerle bize çok umut vermeyecek ölçüde kötüye gittiğine dair kendi bakışımı sunacağım.

Bu ceket hikayesi gibi çok sıcak bir örnek anlatayım size, doğrudan konuyla ilgili. Başka bir yayın organında, bir dergide “medya da tekelleşme” üstüne bir şey yazdım. Burada da oldukça fazla yabancı atıflar vardı. Daha sonra bunu kendi gazetemden değerli bir yazar, aynı yazıyı alıp kullanması önemli değil, aynı örnekler, aynı isimler, aynı rakamlarla benim çıkarsamamdan çok farklı bir şeyi anlatmak için kullandı. Aynı bilgi iki farklı elde farklı yoğruldu.

Söylemek istediğim tekelleşmenin kanıtlarıydı, zaten orada atıf yaptığım kişiler de benzer şeyler söylüyorlardı. Bizim diğer yazar meslektaşımızsa Türkiye’de yakınılacak hiçbir şeyin olmadığını, zaten Batıda da böyle olduğunu kanıtlamak için kullandı aynı şeyleri.

Bizim demokrasi, hukuk, trafik, eğitim gibi bir takım sorunlarımızda, sıkıntılarımızda referans aldığımız Batı örneğini, burada da yüzde yüz doğrudur, zaten bütün Batıda da bu işler böyle gidiyor diyerek olumlu bir şey olarak gösterdi. Aynı bilgiden iki farklı sonuç çıkardık.

Zaten bildiğiniz gibi şu meşhur ve meşhum bilgi çağındayız. Buna ne zaman girdik çok farkında değiliz ama en çok şu aralarda sözü ediliyor. Aslında insanlar bilgiyi hep kullandı. Savaşmak için de bilgiyi kullandı, tarım yapmak için de bilgiyi kullandı, sanayi devrimi de bilgi üstünde inşa oldu.

Fakat galiba bu dönemin farkı başka dönüştürücü herhangi bir gücü göremememiz ve sadece bilgide odaklanmamız. Aynı zamanda bilginin sayısının, çeşidinin işlenmesinin, dönüştürülmesinin, yönlendirilmesinin, dağıtılmasının araçları ve kaynaklarının çoğalması, hızlanması, yayılması.

Bilgi çağının aynı zamanda sıkı bir kuşku çağı olarak görülmesinden de yanayım.

Bilginin, bilgi iddiasının bulunduğu her yerde kuşkunun da olması gerektiğini düşünüyorum. Bir kelime oyunu yaparsak: bilgi çağının iki önemli, biri resmi, biri sivil şahsiyeti var. Bilgi kelimesinin ilk hecesiyle başlıyor isimleri: Bill. Biri Bill Clinton, biri de Bill Gates biliyorsunuz. Bill Clinton ne yapıyor? Bill Gates'in önünü açıyor. Bill Gates derken sadece onu kastetmiyorum, onların önünü açıyor. Enformasyon ve iletişim alanındaki bir takım regülasyonları kaldırıyor. 1995'teki bir yasa girişimi ile özellikle.

Aynı zamanda enformasyon otoriteleri denilen *super highway*lerle de enformasyonun artık çağımızın tek önemli, en önemli aracı ve kaynağı olduğunu söylemeye çalışıyor. Bunu gerçekleştirmeye çalışıyor. Ama aynı zamanda tabii kendi kamuoyuna verdiği bir mesaj da var: "Bilginin kaynağı bilgi gücünü elinde bulunduran en önemli ülke Amerika'dır ve Amerika olmak zorundadır" diyor. Bu bir Devlet Başkanı için anlayışla karşılanacak bir şey.

Ama yine Bill Gates'e gelirse son zamanlarda bir takım listeler yayınlanıyor. Dünyanın en zengin adamları ya da Amerika'nın en zenginleri arasında başta Bill Gates olmak üzere bilgisayarlıların olduğunu görüyoruz. Bundan hemen şu sonucu çıkararak bence aceleci davranışlarımız çıkıyor içimizden. Enformasyon o kadar değerli ki, artık servet de bilgisayarla uğraşan insanlar tarafından yapılabiliyor. Bu elbette bir sonuç ama bu "Gates"lerin yani kapıların nasıl açıldığı, bu kapılardan hangi bilgilerin çıkacağı, hangi bilgilerin kimlerin elinden yayılacağı kuşku duymamız, üstünde durmamız, sorgulamamız gereken bir süreç gibi geliyor bana.

Bu yüzden biraz daha geriye dönerek basın özgürlüğünün de temelinde olan bir kavramdan ve o kavramın bugün aynı zamanda nasıl basın özgürlüğünün önemli handikaplarından biri haline geldiğinin altını çizmek istiyorum.

Liberalizmin basın özgürlüğüne atfettiği ilk değerlerden biri mülkiyet özgürlüğü. Bu da o zaman için anlaşılır bir şey. Fikriniz var, bir fikrinizin mülkiyetine ama aynı zamanda onu basacak ve yayacak araçların mülkiyetine sahip olmakta özgür olmalısınız. Yani devlet bu sürece baskıyla ya da başka bir yolla karışmamalı, fikirler serbest piyasaya çıkmalı, fikirler serbest piyasada yarışmalı. Bunun anlaşılır bir tarafı da var. Çünkü fikri basmak, yaymak o kadar zor değil. Hem ölçekler daha küçük hem maliyetler çok düşük.

Ama bir dönem sonra tabii herşey çok hızla geliyor, bizzat basının kendisi bir endüstri haline gelince şu görülüyor: Herkes fikrini bir gazete yoluyla, bir gazete çıkarak yaymakta serbesttir ama bunu ancak çok az kişi başarabiliyor. Dolayısıyla düşünce özgürlüğü eşittir mülkiyet özgürlüğü denklemini bir süre sonra kayboluyor. Ve bugün baktığımızda mülkiyetin aynı zamanda bu mülkiyet özgürlüğünün zaman zaman düşüncü özgürlüğünü engelleyici büyük roller oynadığını da görüyoruz.

Ben özellikle bunların üzerinde durmak istiyorum. Yani gönüllü biçimde kısıtlanılan basın özgürlüğü. Elbette biz tam anlamıyla bu lükse sahip bir ülkede yaşamıyoruz. Yani gönülümüzün dışında da, arzumuzun dışında da kısıtlamaların, baskıların, yasakların ve cezaların olduğu bir ülkedeyiz. Ama en iyi ihtimalle bunlar kalksa bile basın özgürlüğü sorununun çözülemediğini, basın özgürlüğü sorununun bundan çok daha derin ve geniş olduğunu vurgulamak için gönüllü kısıtlamalar üstüne konuşmayı tercih ettim.

Bizim mesleğin ikili bir yapısı var. Dördüncü güç denildiğine göre bütün dünyada

da kamusal bir anlamı var bu mesleğin. İster televizyoncu ister gazeteci olsun. Yani bir kamu görevi yaptığımızı düşünüyoruz, dördüncü güç ifadesi ile de zaten bu biraz da herkesin kabulü haline geliyor. Çünkü diğer üç güce baktığınızda bunların gücünü, bir şekilde birbirinin içinden de çıksa, birbirinden bağımsız gibi en ideal biçimde gözükse de, temelde halktan aldığını varsayıyoruz. Dolayısıyla basın dördüncü gücünün her ne kadar avam kamarasında basın locasına bunlarda dördüncü güç oldular gibi bir hakaretten çıkmışsa da etimolojik olarak sonunda dördüncü gücünün yani toplum adına denetim, toplumun sesi olma görevi yüklenmiş ve böyle gelmiş.

Fakat burada şu sorun çıkıyor: Diğer güçlerin bir takım kodları var ve denetim mekanizmaları var. Yani yargı zaten hukukun içinde hareket ediyor. Parlamento seçmen denetiminde. Hükümet parlamento denetiminde bir parlamenter sistemde. Peki basın kimin denetiminde? Elbette yasalar var ama bunun ötesinde ilk baştan beri bütün çaba bir basın etiği, deontolojisi oluşturma çabası. Bununla ilgili, daha çok basın özgürlüğüyle ilgili evrensel bildirgelerin hepsinde maddeler var. Basın ahlak ilkeleri de ülkeden ülkeye yayılıyor. Bir anlamda onlar da standartlaşıyorlar ama buna rağmen biz yakınıyoruz. İçinden de yakınıyoruz dışından da yakınıyoruz. Basının bilinci ve bilgiyi saptırmasında bir çok madde sıralamak istiyorum.

Bunlardan bugün başlıcası belki de en günceli: yoğunlaşma, bütünleşme, kabaca tekelleşme. Bir yandan çok sesliliği savunuyoruz bir yandan giderek daha çok sesli toplumlarda yaşadığımızı düşünüyoruz ama bir yandan da o seslerin aynı kaynaktan çıktığı, giderek daha az kaynaktan çıktığı bir gelişmenin içindeyiz. Hem gazeteler, gazete ise eğer söz konusu olan aynı gazeteler farklı gazeteler aynı gruba ait olmaya başlıyor. Sadece bununla kalmıyor. Gazete artık televizyon, yeni iletişim alanları. Yine sadece bununla kalmıyor, artık fiberoptik kablodan film arşivine, film yapımından bilgisayar chipine kadar medya dediğimiz şey giderek bunlara yayılıyor. Batıda özellikle bütün birleşmelere bakarsanız bu tür entegre kuruluşların, bu tür entegre devlerin yaratılmakta olduğu ortaya çıkıyor.

Time Warner örneğindeki gibi, hatta birbiriyle didişen Microsoft bir yerinden Apple'a ortak oldu. Aynı şirketin yönetim kurulunda da bir başka büyük bilgisayar firması Oracle'nin sahibi var. Yani yakınlaşma ve bütünleşmeler şiddetleniyor. Bunu yasalarla da engellemek çok güç. Kaldı ki hükümetler özellikle bu gelişmenin de önünü açmak zorunda hissediyorlar kendilerini.

İkinci önemli bir şey. Bu tekelleşmenin tabii Türkiye'de çok özel yansımaları da var. Dağıtım tekeli gibi. Batıda aslında diğer gazetelerin, küçük gazetelerin önüne bir sorun olarak pek çıkmayan, Türkiye'ye has, bizim içinde yaşadığımız bir sorun. İki ayrı dağıtım şirketi tek bir şirketmiş gibi bütünleşti izlemişseniz. Burada da herşey artık onların iyi niyetine kalmış durumda. Bir düzenleme yapılamıyor.

Bir yandan da işletmeyle ilgili, bir yandan da gazeteci olarak aynı çifte kimliği biz kendi içimizde hissediyoruz. Ben bir gazetenin ücretli çalışanıyım. Yani bir şirketin ücretle çalışan bir elemanıyım. Ama bir yandan da evrensel olarak mesleğimle ilgili bağlı olmak zorunda olduğum ya da kendimi bağlı hissettiğim ahlaki ilkeler var. Meslek ilkeleri var. Bu ikisinin çatıştığı yerde ben birinden birine sadakatsiz olmak durumundayım. Yani işletmenin çıkarı için meslek ilkemi çiğnemek ya da meslek ilkemi gözetererek bazen işletmenin çıkarını gözetmemek durumundayım. Bu gazetecilerin ö-

zellikle yöneticilerin gazete, televizyon yöneticilerinin çok sık yüz yüze geldiği bir sorun.

Böyle durumlarda tekil gazeteci, hele Türkiye'deki örgütsüzlüğü de göz önüne alırsak ve kariyerin çok nesnel yollarla değil, ama muteber olmaması gereken araçlar kanalıyla yapılabildiğini de düşünürsek, genellikle tercih en iyi ihtimalde bunları uzlaştıracak karşılıklı tavizler ama kötü ihtimalde de ki pek sık olur, işletmenin çıkarını mesleki ilkelere, mesleki kaygılara tercih etmek oluyor.

İşletme çıkarı birkaç biçimde karşınıza gelebilir. Doğrudan patron müdahalesi yani patron bunu size kafanıza vurarak, başınızı yararak, bir zamanlar mesela Murdoch Sunday Times'ı aldığı anda birtakım yöneticilerin başına gelen gibi olabilir. Bizde de olmuştur böyle şeyler.

Ya da doğrudan bir sosyalleşme. Nasıl çocuk doğuyor, büyüyor, büyürken sosyalleşiyor, bir ortama alışıyor. Oranın kültürünü, normlarını benimsiyor. Gazeteci ya da televizyoncu da bulunduğu şirketin içinde bir nevi bir sosyalleşme yaşıyor. Yani onun koşullarını, onun yasaklarını, onun tabularını, onun oportünizmini bir şekilde benimsiyor. En azından kendini korumak için yapıyor. Burada bir bilgi ve bilinç söz konusudur yani oportünizm olsa bile, "ben bunu kendimi korumak için yapıyorum"u itiraf edersiniz.

Ama bir derece daha ötesi, bir süre sonra onları kendi inancınız ve kendi doğrularınız olarak da görece kadar benimsersiniz. Baktığınız zaman bugün herkes inanmadığını yazmıyor gerçekten. Yani eleştirdiğim, benim rahatsız olduğum bir takım yazılarda da samimiyet dozu var. Çünkü bir süre sonra o kendi düşüncesi, kendi inancı, daha da önemlisi hayat tarzı haline geliyor.

Halktan kopuk seçkin gibi yaşayan gazeteciler bir süre sonra sadece o çevrelerin sesi oluyor.

Hem maddi yaşam anlamında, hem de o maddi yaşamın zihinsel yeniden üretilmesi. Zihnimizde canlandırdığımız doğrular, zihnimizde yarattığımız, beklentimiz olan dünya bir süre sonra zaten bizim görüşümüz, kendi inancımız, kendi yaşantımız haline geliyor. Artık orada patronun müdahale etmesine, ikide bir bunu koy, bunu koyma, bunu yaz, bunu yazma demesine de çok gerek yok. Bir süre sonra bakıyorsunuz, tabii hep bazı parantezinde söylüyorum bunları, bütün gazeteciler böyle diye değil, bazı yöneticiler, bazı gazeteciler zaten patronun birer uydusu haline geliyorlar. Artık orada zaten bu kadar büyük işletmelerde patronların hergün müdahale etme şansı yok. Bir tanesi bu. Yani işletme çıkarları.

Bunun dışında tabii işletmenin söz konusu olduğu yerde devlet de olsa, özel sektör de olsa ve gazete de olsa ister istemez bir de medya bürokrasisi oluşuyor. Medya bürokrasisinden kastım şu: Artık devletin sansürünün, devletin filtrelerinin, engellerinin ötesinde bizzat gazetenin ya da televizyonun kendi içinde bir filtre var. Bu filtre süzüyor, bu bürokrasi aracılığıyla. Dolayısıyla bireysel gazeteci, muhabir olarak değerli gördüğünüz herhangi bir şeyin o filtreden geçmeme ihtimali var. Her zaman onun neden geçmediğini, onun neden geçtiğini anlamakta da güçlük çekebilirsiniz. Özellikle Türkiye gibi çıkarların, kaygıların çok gündelik değişebildiği, oradan oraya savrulduğu bir ülkede bazen bunu, bu gazetenin ilkesi, bu gazetenin yayın politikası, bu gazetenin niteliği nedir anlamakta ve tanımlamakta bile oldukça güçlük çekersiniz.

Bahsettiğim süreç gazetecinin kendi sesini kaybetmesi, başkalarının sesiyle konuşması. Burada biri patrondu. Bir başkası siyasi yakınlıklar. Siyasi yakınlık bir inanç, düşünce birlikteliği şeklinde de olabilir ki saygın olanı hiç olmazsa budur. Bir de başka çıkarılardan dolayı siyasi yakınlıklar kurulur. Türkiye'de birtakım şeylerin seyrini hepimiz birlikte izledik zaten. Şu görüşten bu görüşe geçen, bu liderin ya da o partinin ya da o siyasetin savunulmasından birden bir başkasına transfer olan gazete ve gazeteciler epey fazla. Siyasi yakınlıkta birkaç şey daha var. Ben hep temiz, iyi niyetli şeylerin de nasıl yanılmalara yol açabileceğini göstermek için iyiniyetlerin üstünde de duruyorum.

Gazetecisiniz, haber almak zorundasınız. Haber kaynağına ihtiyacınız var. O zaman dostluklar kanalıyla haber elde etme yöntemi mesela Türkiye'de çok yaygınlaştı. Elbette kaynaklarla yakınlığı olacak gazetecinin ama onları aldıktan sonra kendisinin süzmesi, üstünde epey çalışması lazım. Onu işlemesi, check etmesi gerekiyor. Fakat bugün bakıyoruz ki Türkiye'de katip türü bir gazetecilik çok fazla yaygınlaştı. Yani mamul bilgi, mamul haber ve demeç yazdırılıyor. Köşelerden haberlere kadar. Yani bir yerde hazırlanan bir şey sunuluyor. Bunlar bazen çok değerli haberler, manşet de olabilir bazen eften püften bir köşe yazısı haline de gelebilir ama önemli değil. Burada bir imalat var sonuçta. Her imalat eğer gazetecinin kendi süzgecinden, onun araştırmacılığından, kuşkuculuğundan geçmiyorsa ve bire bir gazeteye yansıyor ya da televizyona bir görüntü olarak, bir demeç olarak yansıyor manipülasyon tehlikesini de içinde barındıran bir şeydir. Burada yani manipüle edilmesi bir takım güçler ve kaynaklar tarafından, gazetecinin bu manipülasyona ortak olması bilerek, isteyerek, taammüden ortak olması da söz konusu olabilir. Bunların hepsinin örneklerini çok sık yaşıyoruz. Siz farkediyorsunuz, içerden daha da çok farkediliyor.

Bir başkası iş dünyasına yakınlık. Yine iş dünyasıyla, hem haber alma temelinde, hem başka menfaatler, ayrıcalıklar ya da sadece itibar görmek uğruna da olabilir. Yani iyi bir yemek yemek, pohpohlanmak, ne kadar güzel yazıyorsun, aman ne hoştu çünkü yazın gibilerine tav olmak anlamında da olabilir.

Bu tür dostlukların getirdiği bir takım sakıncalar vardır:

1. Aleyhinde haber yazmakta zorlanırsınız.
 2. Lehinde allem edip kalem edip bir numara çevirirsiniz mutlaka.
- Kuşkuyla bakma yeteneğinizi yitirirsiniz.

Bir başkası en anlayışla karşılanabilecek olanı, yani gazetecinin kendi sesini kaybetmesinde iş kaygısı. Mesleki kaygılar. Örgüt yok. Gidilebilecek fazla gazete yok. Gidilebilecek gazeteler arasında geçinilebilecek gazete sayısı da az. Artı, gruplar birbiriyile anlaşılıyorlar. Artı birtakım şantajlar söz konusu oluyor, yani yeni piyasaya gazete çıkaracak bir gruba gidersen bir daha buralara dönemezsin şantajları. Bütün bunlarla gazetecinin hareket alanı, hareket kabiliyeti daralıyor. Bu gazetecinin teslim olduğu bir koşul yani belki bir *corruption* değil ama sonuçta diğer, demin bahsettiğimiz bir çok sonuca yol açıyor. O ceketin neden çıkarıldığını bir türlü doğru anlatamıyor.

Bir de milli çıkarlar var.

Bir takım güçler saptıyor milli çıkarı. Bu son dönemlerde yaşadığımız gibi askeri güç de olabilir, bazen cumhurbaşkanı olabilir, bazen patronun arkadaşlarıyla sohbetinde de milli çıkarlar ortaya çıkabilir. Akşam sohbet etmişlerdir. "Böyle bir haberi koy-

mak milli çıkarlarımıza aykırı, Türkiye rezil olur.” Ertesi gün: “Evladım sen bu haberi koyma” denebilir. Bu önemli bir tabu ama Türkiye’de alaturkalığı anlatırken, Amerika’da her yıl listeler yayınlanıyor, sansürlü haber listeleri. O özgürlük ülkesinde de milli çıkarlar adına görülmeyen, saklanılan, gizlenen yığınla haber var.

Bir başkası, gazetecinin kendi sesini ve halk adına çalışma kabiliyetini yitirmesine sebep olan bir başka şey, gazeteciliğin halkla ilişkiler ve reklamcılıkla çok fazla karışması. Bu hem işletme içinde karışık, yani gazete aynı anda kendini tanıtıp, kendi reklamını yapmaya da çalışan bir şirket, bu hem gazetenin parasal kaynakları açısından karışık. Gazete, hem okuyucuya gazete satıyor hem okuyucuyu ilancıya satıyor, reklama satıyor. Yani okuyucuya gazeteyi satıyorum sonra dönüp diyorum ki: “Benim beş yüz bin okuyucum var, bana daha çok ilan ver ne olur.” diyorum. Bu da bir şekilde gazetelerde bir süre sonra tanıtımla haberin, şirket haberleriyle gerçekten gazetenin kendi bulunduğu ekonomik haberlerin, ekonomi haberlerinin karışmasına yol açıyor.

Bizde ilana bağımlılık giderek artıyor, nakit paraya bağımlılık daha fazla şu anda basında. Ama, mesela Amerika’da da %86 oranda gazete (ortalama tabii) ilan gelirlerine, reklam gelirlerine bağımlı. O yüzden karşılaştırırsanız gazete fiyatı bize göre nispeten ucuzdur. Yani bizim kişi başına gelirimize göre. Kanada’da %73, Almanya’da %63, İngiltere’de %60. Bu şu demek: Gazetede belli sayfaları satıyorsunuz elbette buna ihtiyacınız var bunu reddetmiyorum. Fakat ilan potansiyeli denilen şirketlerin ve aracı reklam şirketlerinin, aracı kurumların gazeteler üzerinde bir hegemonyası doğuyor bir süre sonra. Yani büyük bir ilan müşterisi ise onunla ilgili haberleri yayınlamakta, onunla ilgili bir sorunu açığa çıkarmakta güçlük çekiyorsunuz ya da güçlük çektiriliyorsunuz.

Tam tersine birde süpresyon dediğimiz bastırma yani haber gizleme, birde tam tersine tabii publikasyon. Yani haberi verdirme var. Orada da yine ilan müşterimizdir, iyi para verecek, bu seneki bütçesinde bize şu kadar pay ayıracak gibi ikna edici gerekçelerle gazetenin haberlerini ilan bağımlı haline getirmek mümkün.

Bakın Wall Street Journal. Onunla ilgili bir araştırma okudum. Araştırmayı yapan da California Gazetecilik Okulu. Wall Street Journal’ı bir dönemde tarıyorlar. Dünyanın en ciddi, en etkili ekonomi gazetesi, sadece ekonomi gazetesi olarak kalmıyor. Amerika’nın en çok satan gazetesi olduydu. Günlük gazete olarak, ulusal gazete olarak da çok satan bir gazete. Wall Street Journal’da bir hesap yapmışlar. Haberlerin, ekonomi haberlerinin tabii ki çoğu %79’u sanıyorum ya da %75’i şirket bültenlerine dayalı. Yani demin bahsettiğim mamul, konfeksiyon haberler. Yani Wall Street Journal size sunduğu haberlerin %75’ini o dönemde doğrudan şirket kaynaklarından almış. Şirket kaynağı nedir? Bir basın bülteni mesela: Şöyle kar ettik, böyle bilmem ne yaptık, şurada şöyle başarılı yatırım yapıyoruz... Bu aynen geliyor, şirket gazetesi gibi %70 oranına varacak ölçüde haberler Wall Street Journal’da bu şekilde yayınlanıyor. Yani iki olay var burada: Birincisi, ilan müşterisine, ilan potansiyeline yaptığımız gazetecilik açısından bağımlılık ve onun karşınıza çıkardığı engeller, ikincisi de doğrudan haber yaparken de şirketlere ve imal edilmiş haberlere olan bağımlılık.

Bütün bunlar da tabii bilgi ve bilincin sapmasında çok büyük etken ama yayın kuruluşlarına şöyle bir faydası olduğu söylenebilir: Haber için daha az para harcamak. Hem muhabirden hem de haberin peşinde harcanan vakit ve nakitten tasarruf etmek.

Aynı zamanda da kimseyi ürkütmemek. Tam bir şirket gazeteciliği yaparak reklam potansiyelini sürekli diri tutmak.

Bunların ötesinde ciddi biçimde okurun manipüle edilmesinden söz ettik ama tam tersine okurun da gazeteyi ya da yayın kuruluşunu manipüle etmesi söz konusu olabiliyor. Okur baskısı dediğimiz bazen olumlu, yani yayın politikasını denetlemek, sapmalarını engellemek gibi bir kontrol işlevini gören bir şey, bazen de gazeteyi ya da televizyonu ya da dergiyi kıpırdayamaz kılıyor, hareket kabiliyetini yitirmiş, bazı zor konulara girmekten alıkoyacak ölçüde engeller çıkartıyor. Bu konulara girdiğiniz zaman, okurunuz tepki duyar. Bundan kaçınmak zorundasınız. Bazı doğrular şu kesimi rahatsız edebilir, bazıları bu kesimleri rahatsız edebilir. Hele bir tiraj ve reyting cümbüşü içinde zaman zaman bu da okur baskısıyla okurun tutuculuğu ortaya çıkar, yani tutucu derken rahatsız olmamak istemesi. Bu cinsel bir konu olabilir, politik konu olabilir, dini bir konu olabilir, gazeteleri önemli ölçüde engelliyor. Yine milliyetçilikten ötürü kaygılarınız olabilir, bir tanesi de bu.

Tabii elbette özellikle şirketlerin, iş adamlarının (Türkiye'de de söz konusu) söylediği gibi yargı tehdidi var. Yargı tehdidi derken şunu kastetmiyorum: Yasaklar, cezalar değil. "Bu haberi yazarsan sana dava açarım, bu haberi yazarsan seni mahkemeye veririm, bu haberi yazarsan seni süründürürüm..." Artı tabii hukuktaki birtakım, belki de sorunlardan ötürü de gazetenin ya da televizyonun hızlı yayın yapması ve her zaman açık verebilme ihtimalinin olmasından dolayı en doğru haberde bile, yüksek tazminatlarla karşılaşmak söz konusu. Yani sadece hapis değil aynı zamanda bunlar da söz konusu. Bu da bir tehdit. Bunun dışında tabii yine sonuçta gazete ya da televizyonun yaptığı yayını, ceketini size bin türlü ya da farklı anlatmasına sebep olan ve bizim ülkemizde çok fazla geçerli olan ama Rusya'da, Latin Amerika'da da öyle her dakika da daha fazla örneği oluyor, ölümcül tehdit dediğimiz bayağı ciddi şantajlar, tehditler, ölüm korkusu. Bu burada da çok fazla geçerli. Bu da sonuçta bazı haberlerin bu tehditlerden ötürü gizlenmesine yol açabiliyor. Ama bu bir corruption değil tabii. Yani yolsuzlukla artık çok iç içe bir sistemin sonuçta basını da etkilediği alanlardan biri.

Bütün bunların sonunda bir gazeteci olarak benim, eleştirel bakmaya da çalışarak, ürkütüğüm ve ama aynı zamanda gözlemediğim şu: Çok seslilik içinde içerik sıradanlaşıyor ve standartlaşıyor. Yani bir sanayi söz konusu karşımızda. Her ne kadar bireysel zevklerimizi, bireysel beğenilerimizi gözetiyor gibiyse de, yani kelebek koleksiyoncuları için bile özel dergiler çıkıyorsa, artık bu derece ihtisaslaşma ve incelme gözüküyorsa da, aslında verilen mesajların genel özünde bir sıradanlaşma hissediyor insanlar. Çünkü kaynaklar çok benziyor. Tekelleşme olduğu için kurumlar benziyor. Geriye bir tek görüşlerin çatışması kalıyor belki.

Ben özellikle bu çuvaldızı batırmak istedim. Elbette Türkiye'de de baktığımızda, burada da vurgulandı, yolsuzluklarla, Susurluk v.b. şeylerle mücadelede medyanın çok fazla rolü oldu. Fakat benim üstünde durmak istediğim şu: Bütün bu gördüğümüz sistem içinde temel faaliyet şudur: Seçme ve hiyerarşi belirleme. Yani bu haberi değil, bu haberi seçmek. Bu konuyu değil, bu konuyu büyütmek. Bu seçme subjektif bir davranış. Subjektifliği belirleyen bizim tek dayanağımız mesleki olarak o ilkeler dediğimiz, genel ve evrensel olduğuna inandığımız şeyler. Bunların ötesinde madde madde kısaca anlatmaya çalıştığım bütün şeyler devreye girdiğinde gazetenin, gazetecinin, gazete e-

ditörünün seçim kriterleri arasına yabancı faktörler karışmış demektir. O zaman da şu çıkıyor: Türkiye'de evet medya yolsuzlukla mücadele ediyor ama seçerek ediyor. Türkiye'de medya Susurluk v.b. gibi bir olayın üstünde duruyor ama Susurluk'un anlamını, ne ifade ediyorsa Susurluk'un kapsadığı tüm ilişkiler içinden seçerek mücadele ediyor. Artı bizzat medyanın kendisi de bu eleştirdiği sistemin bir parçası, bir çok açıdan.

Üstünde durmak istediğim bilgi ve bilincin sapmasında bir takım medya içi ve medya dışı faktörlerdi. Mesela, Pravda, biliyorsunuz Sovyetler Birliği'nin ünlü gazetesi. Pravda'nın Türkçe anlamı "gerçek" demek. Yani Pravda'nın anlamı "gerçek" olduğu için hiçbirimiz Pravda'nın gerçeği ifade ettiğini kabul etmek zorunda olmadık. Fakat Pravda'nın bir netliği vardı: Biliyorduk ki o bir partiye bağlı. O kapalı bir toplumun ürünü. İsmi ne kadar gerçek olursa olsun isterse bin defa gerçek olsun oradaki gerçekler saptırılmış, gizlenmiş ya da manipüle edilmiş gerçeklerdir. Halbuki özgür demokratik toplumlarda "Pravda"ları seçmekte zorlanıyoruz. Yani kimin neye hangi bağımlılıktan, hangi kaygıyla ve hangi amaçla bunları bu şekilde, bu kanallarla, bu hızla bize ilettiğinden ya da tam tersi iletmediğinden çok fazla haberdar olamıyoruz, çok iyi izleyemiyoruz. Bu bilgi bombardımanı arasında elimizden kayıyor. Bilincimizden kayıyor. Çok daha karmaşık bir çağ ama elbette öteki Pravda'ya göre şu avantaj var: Buraya geliyoruz ve bunları konuşabiliyoruz.